

УДК 657.6

Чижишин О.І.,
викладач

Чортківський інститут підприємництва і бізнесу
Тернопільський національний економічний університет

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАННЯ ТА ОБЛІКУ НАДЗВИЧАЙНИХ ДОХОДІВ ТА ВИТРАТ

Постановка проблеми. Здійснення в Україні економічних реформ протягом останніх років супроводжується змінами у господарському механізмі підприємств, що вимагає удосконалення методів і форм управління, які б забезпечували економічне зростання та ефективний розвиток підприємств.

Однією з передумов покращення економічного стану будь-якого підприємства є удосконалення форм і методів обліку. На сьогоднішній день існує багато ризиків для будь-якого виробництва, що може суттєво вплинути на фінансові результати діяльності підприємства. Ці ризики можуть бути спричинені не лише неправильною системою управління, а й зовнішніми екстерналіями, на які керівництво не має ніякого впливу. Тому є необхідність розгляду таких категорій, як надзвичайні доходи та витрати й вивчення діючої практики їх обліку, так як надзвичайні ситуації ускладнюють умови виробництва, а їх ліквідація потребує залучення додаткових коштів, матеріалів, технічних засобів, інших ресурсів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У працях З. Задорожного, О.Л. Міклухо, М.М. Настенко, Н.М. Гудзенко, Дн.Л. Кузьміна, Р. Грачової, Г.В. Нашкерської, Н.М.Ткаченко приділяється значна увага питанням трактування і визнання терміну „надзвичайна діяльність”, проблемам обліку доходів і витрат від надзвичайної діяльності.

Практика показала, що здійснення непередбачених заходів щодо зменшення затрат виробництва не приводить до бажаного результату. В умовах ринку потрібно впроваджувати нетрадиційні системи одержання інформації про затрати, застосовувати нові підходи до калькулювання собівартості, підрахунку фінансових результатів, методів аналізу затрат і прийняття на цій основі раціональних управлінських рішень, адекватних цій економічній ситуації. Проте окремі питання управління надзвичайними доходами і витратами вимагають окремого дослідження.

Постановка завдання. Метою даної статті є обґрунтування методичного забезпечення процесу ефективного управління надзвичайними доходами і витратами та викликані цим складність, різноманітність і неоднозначність формулювань в існуючих нормативних і законодавчих актах

Практика засвідчує, що можливі повені, пожежі, втрата майна чи пошкодження продукції у результаті дорожньо-транспортних пригод - від яких не застрахований ніхто, в тому числі суб'єкти підприємницької діяльності. Тому з кожним днем зростає потреба в інформаційному забезпеченні надзвичайної діяльності. Підприємствам необхідно знати, які події відносять до непередбачуваних і як їх відобразити в обліку. Особливо гострим є питання обліку витрат, адже у більшості випадків при настанні надзвичайної події втрати перевищують доходи.

Недостатня розробка вищенаведених питань підтверджують актуальність обраної теми й обумовлюють доцільність проведення наукового дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основною метою діяльності будь-якого підприємства є отримання прибутку. Існує ряд об'єктивних і суб'єктивних факторів, які впливають на величину отриманого прибутку. Одним з них є надзвичайні події. Надзвичайні ситуації для України явище, на жаль, звичне. В результаті таких подій підприємства зазнають значних втрат через ускладнення виробничо-господарської діяльності. Подолання наслідків таких подій потребує немалих коштів та зусиль. Постраждалі підприємства навіть за державної підтримки, як правило, не в змозі відразу відновити свою звичайну діяльність.

Відсутність теоретичних і нормативних розробок щодо обліку надзвичайної діяльності та відображення її в звітності призводить до викривлення інформації про неї в звітних формах. Це, в свою чергу, унеможливує прийняття ефективних управлінських рішень, вчасне реагування на надзвичайні події, проведення якісного аналізу та забезпечення відповідного контролю.

Надзвичайною є подія, яка відбувається рідко і відрізняється від звичайної діяльності підприємства. Відповідно витрати, які виникають у разі настання непередбачуваної події, відносяться до надзвичайних. Згідно Плану рахунків до них належать втрати від стихійного лиха, техногенних катастроф і аварій тощо. Проте в науковій літературі зустрічаються і інші трактування.

Усі науковці єдині в тому, що непередбачувані витрати є двох видів - прямі (виникають безпосередньо у разі надзвичайної ситуації) і непрямі (включають витрати на ліквідацію наслідків та попередження і ситуацій). Тобто до надзвичайних можна віднести, наприклад, витрати на страхування

продукції, яка експортується, але лише за умови, що такі події трапляються на підприємстві рідко і не є звичайною діяльністю.

Окрім того, закономірним є питання чи включати до витрат надзвичайних ситуацій матеріали на ліквідацію наслідків. З однієї сторони, вони є непередбачуваними і раптовими витратами. З іншого боку, це звичайне списання матеріалів чи МШП, незалежно від того, на які потреби вони йдуть. Якщо ж підприємство планує власну діяльність, встановлює нормативи, то лише в такому разі ці витрати можна вважати надзвичайними.

Питання визнання надзвичайних витрат П(С)БО 16 майже не регулюється [2]. Проте з огляду на те, що вони практично не відрізняються від операційних, то можна зробити такі узагальнення відносно їх визнання:

- 1) надзвичайні витрати відображаються одночасно із зменшенням активів та збільшенням зобов'язань;
- 2) приводять до зменшення власного капіталу;
- 3) витрати визнаються одночасно з визнанням надзвичайного доходу;
- 4) надзвичайні витрати відображаються у фінансовій звітності за вирахуванням суми, на яку зменшується податок на прибуток від діяльності підприємства внаслідок збитків від надзвичайних подій.

Надзвичайна діяльність є специфічним видом діяльної підприємства, яка здійснює вагомий вплив на процес організації обліку і створює умови невизначеності для господарюючого суб'єкту.

Дослідивши ряд визначень надзвичайної діяльності, пропонуємо власне трактування даного терміну.

Надзвичайна діяльність — це діяльність підприємства, яка здійснює прямий вплив на звичайну діяльність підприємства в результаті існування ризиків надзвичайного характеру чи внаслідок надзвичайної події, метою якої є ліквідація або мінімізація її наслідків, відновлення звичайної діяльності та недопущення чи мінімізації впливу надзвичайних подій на звичайну діяльність в майбутньому.

За умови виникнення надзвичайної діяльності на підприємстві порушуються норми Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність» щодо дотримання якісних характеристик її принципів обліку та підготовки фінансових звітів, через які вони забезпечуються. Розглянемо детальніше деякі з них.

1) У разі виникнення надзвичайної діяльності принцип нарахування та відповідності втрачає сенс, оскільки понесені сільськогосподарським підприємством надзвичайні витрати не завжди мають відповідні їм надзвичайні доходи.

2) Порушується принцип послідовності, оскільки в більшості підприємств в їх обліковій політиці не передбачено порядок організації обліку надзвичайної діяльності, що порушує практичний обліковий процес.

3) Принцип обачності у даному випадку не виконується, тому що в його основу покладено контроль за недопущенням завищення чи заниження ресурсів, джерел їх утворення, доходів і витрат. В зв'язку з цим він не відноситься до надзвичайної діяльності.

4) Принцип безперервності діяльності втрачає сенс, якщо підприємство отримало значні витрати в зв'язку з надзвичайною подією, через що воно стало банкрутом.

5) Принцип повноти взагалі не виконується більшістю сільськогосподарських підприємств. Даний принцип в плані обліку надзвичайної діяльності не забезпечений належним чином в теорії та законодавстві.

6) Виходячи з вищенаведеного, принцип історичної собівартості у разі виникнення надзвичайної діяльності також не буде виконуватись. Отже, сучасний облік надзвичайної діяльності потребує вдосконалення в теорії та практиці для посилення ефективності обліку і забезпечення управління належною інформацією, яка буде отримана у відповідності з якісними характеристиками, принципами обліку та звітності.

Для розгляду особливостей обліку надзвичайних витрат та доходів необхідно з'ясувати сутність основних понять: надзвичайна подія, надзвичайна ситуація і надзвичайні доходи. Надзвичайна ситуація є наслідком надзвичайних подій, а заходи на подолання такої ситуації - це надзвичайна діяльність підприємства. Тому ці поняття потрібно розрізняти. Надзвичайна подія — подія або операція, яка відрізняється від звичайної діяльності підприємства і не очікується, що вона повторюватиметься періодично або в кожному наступному звітному періоді.

За Планом рахунків витрати від надзвичайних подій відображаються на окремому синтетичному рахунку 99 "Надзвичайні витрати" з наступними субрахунками:

- рах. 991 "Витрати від стихійного лиха",
- рах. 992 "Витрати від техногенних катастроф",
- рах. 993 "Інші надзвичайні витрати".

Отже, до надзвичайних подій відносять явища природного (повені, пожежі) чи соціального (страйк, війна) характеру.

Вище подане визначення надзвичайних подій свідчить, що це події, повторення яких не очікується у наступному звітному періоді. Але існують такі регіони, де природні явища, як повені чи пожежі є досить частими, тому виникає питання яким чином вони повинні обліковуватися у цих підприємствах. Також існують такі операції, які підприємство здійснює рідше, ніж раз у звітний період, але ці операції не визначаються законодавством як надзвичайна діяльність, хоча їх суть відповідає визначенню надзвичайних подій.

Висновки з проведеного дослідження. Під надзвичайними витратами слід розуміти втрати, які понесені при виникненні надзвичайної ситуації та прямі витрати на ліквідацію наслідків чи передбачення події.

Також доцільним було б, щоб у Наказі про облікову політику кожне підприємство відповідно до нормативно-правових актів і специфіки діяльності, самостійно зазначало які події відносити до надзвичайних і, відповідно, які витрати при цьому відображати в обліку.

Вказані пропозиції носять рекомендаційний характер, проте вони сприяли б достовірності обліку непередбачуваних витрат у первинних документах та звітності.

В підсумок вищесказаного зазначимо, що визначення поняття надзвичайної діяльності в законодавчій базі України розглянуто поверхнево. Результати надзвичайної діяльності відображаються в обліку та звітності не в повному обсязі. Цей недолік є наслідком нечіткої законодавчої бази. Хоча ми і визначились з ситуаціями, які можна вважати надзвичайними, все ж чіткого переліку і визначення надзвичайних подій ми надати не зможемо з причини, що звичайна діяльність одного підприємства може бути надзвичайною для іншого і навпаки. Тому кожне підприємство для себе повинно розмежувати такі поняття, виходячи з специфіки своєї діяльності.

Бібліографічний список

1. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 3 «Звіт про фінансові результати». затверджене Наказом Міністерства фінансів України від 31.03. 1999 р. № 87
2. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати», затверджене Наказом Міністерства фінансів України від 31.12.1999 р. № 318.
3. Задорожний З.В. Внутрішньогосподарський облік у будівництві: Монографія / .З.В. Задорожний. – Тернопіль: Економічна думка, 2006. – 336 с.
4. Заячківська О.В. Методологічні принципи бухгалтерського обліку доходів і видатків бюджетних установ / О.В.Заячківська // Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Економіка. Збірник наукових праць. Ч. 2. – Рівне. – 2006. – № 4 (36). – С. 268–276.
5. Кучеркова С.О. Сутність прибутку та методика визначення фінансового результату діяльності підприємств / С.О. Кучеркова // Економіка АПК. – 2005. – №5. – С. 78-84.
6. Лежненко Л.І. Облік доходів від реалізації, як основної складової фінансового результату / Л.І.Лежненко // Економіка: проблеми теорії та практики: Зб. наук. праць. – Вип. 251: В 6-ти т. – Т.І. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2009. – С. 85 – 91.
7. Міклуха О.Л. Облік та аналіз надзвичайних доходів і витрат: Монографія. / О.Л.Міклуха – Рівне; НУВГП, 2005 р. – 150 с.
8. Пасенко В.В. Облік прибутку: економічний та бухгалтерський аспекти / В.В.Пасенко // Фінанси, облік і аудит: Зб. наук. праць. – Вип.7 – К.: КНЕУ, 2006. – С. 276–282.

Анотація

В статті обґрунтовано методичне забезпечення процесу ефективного управління надзвичайними доходами і витратами. Охарактеризовано фактори, які впливають на величину витрат і доходів від надзвичайних подій. Описані ускладнення виробничо-господарської діяльності, відновлення якої потребує додаткового вкладення коштів.

Ключові слова: надзвичайна діяльність витрати і доходи від надзвичайної діяльності, надзвичайна операція, облік, звітність, стандарти обліку, ринкова економіка.

Аннотация

В статье обосновано методическое обеспечение процесса эффективного управления чрезвычайными доходами и расходами. Охарактеризованы факторы, влияющие на величину потерь и доходов от чрезвычайных событий. Описаны осложнения производственно-хозяйственной деятельности, восстановление которой требует дополнительного вложения средств.

Ключевые слова: чрезвычайная деятельность расходы и доходы от чрезвычайной деятельности, чрезвычайная операция, учет, отчетность, стандарты учета, рыночная экономика.

Annotation

In the article the methodological provision of effective management of extraordinary income and expenses. Characterize the factors that influence the magnitude of losses and income from extraordinary items. Described complication of production and economic activity, restore, which requires additional investment.

Key words: *extraordinary activity of expense and profits from extraordinary activity, extraordinary operation, account, accounting, standards of account, market economy.*

УДК 657_(075.8)

Дежухарова Х.Т.,
аспірантка
Національна академія статистики,
обліку та аудиту Держкомстату України, м. Київ

ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ КАТЕГОРІЇ «ПРИБУТОК» (КРИТИЧНИЙ АНАЛІЗ ТВОРІВ ЗАСНОВНИКІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ)

Постановка проблеми. В теперішній час однієї з найбільш актуальних проблем методології та практики бухгалтерського обліку є проблема обліку прибутку і порядку формування фінансових результатів діяльності, у тому числі сільськогосподарських підприємств. Одним з напрямів розвитку цього процесу є переосмислення ряду теоретичних понять. Все це вимагає аналізу, суті і змісту категорії «прибуток», яка є достатньо спірною і складною в економічній науці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Прибуток є надзвичайно складною категорією. Кількісно він складає різницю між доходом від реалізації продукції та сукупними витратами на її виробництво. Щодо джерела прибутку, то історія економічної думки знає декілька поглядів з цього приводу. Однією з перших була теорія меркантилістів, згідно з якою прибуток виникає у зовнішній торгівлі в результаті продажу товарів за межами країни за вищими цінами, ніж ті, за якими товар придбали в її межах. Класична політична економія джерело прибутку вбачала у виробництві. А. Сміт розглядав прибуток, по-перше, як результат праці робітника, оскільки вартість, яку він додає до вартості матеріалів, розкладається на дві частини: оплату його праці та прибуток підприємця; по-друге, як результат функціонування капіталу. Д. Рікардо вважав, що величина прибутку залежить від заробітної плати: прибуток збільшується, якщо вона скорочується. Одним з головних чинників підвищення прибутку є суспільна продуктивність праці, яка, зростаючи, зумовлює зниження вартості робочої сили. За К. Марксом, прибуток – це перетворена форма додаткової вартості [3, с. 232].

Розвиток ринкових відносин в економіці України потребує нових підходів до управління формування і підрозділом прибутку, тому й саме визначення прибутку повинно зазнати певних змін.

Постановка завдання. Дослідити сутність прибутку як економічної категорії, її еволюцію та значення на сучасному етапі розвитку ринкових відносин.

Виклад основного результату дослідження. В умовах ринкової економіки основоположною метою діяльності будь-якої підприємницької структури є отримання прибутку. Однак для прийняття багатьох управлінських рішень організаціям та особам, зацікавленим у кінцевих результатах діяльності підприємства, та й самим підприємствам, необхідно знати розмір отриманого прибутку підприємством. Здійснення суб'єктом господарювання ефективної організації та управління неможливо без повної, об'єктивної та оперативної інформації про результати діяльності господарства.

В економічній теорії в різні періоди розвитку категорія прибутку була об'єктом глибокого вивчення економічної науки. В даний час серед дослідників не існує єдиної думки про сутність даної категорії, особливо багато дискусій ведеться щодо визначення поняття «прибуток», його походження.

В сучасних умовах не слід віддавати перевагу одному поясненню прибутку, а слід розглядати різні аспекти походження прибутку, які взаємно не виключають, а доповнюють одна одну.

Першими, хто дав визначення прибутку були меркантилісти, які вважали, що прибуток виникає у сфері обігу, в зовнішній торгівлі, в результаті продажу товарів за більш високою ціною.

З приводу прибутку французький економіст А. Бабо [1, с. 8] у своїй роботі «Прибуток» відзначає, що «всі автори сходяться в тому, що прибуток представляє собою різницю, відхилення, залишок». Дослідники одноставно розглядають прибуток як «щось», що міститься у виручці від продажу. Розбіжності, причому досить істотні, виникають при спробі встановити, з яких же компонентів